

OSMANLILARIN KÂBE VE MESCİD-İ HARAM HİZMETLERİ*

İsmail METİN**

ÖZET

Bilindiği gibi İslam Dini'nde Hac; belirli zamanlarda, belirli yerlerde birtakım vazifeleri yaparak, Kâbe ve kutsal mekânları dinî maksatlarla ziyaret etmek demektir. Malî ve bedenî gücü olan her Müslüman Hac farızası ile mükellef olduğundan, hac mevsiminde dünyanın her tarafından çeşitli ırk, dil ve renkte yüz binlerce Müslüman Hameyn'e gelir.

Kâbe'nin bulunduğu, vahyin inmeye başladığı, Hz. Peygamber'in hayatını geçirdiği, tevhid inancını yerleştirmek için mücadele ettiği; nihayetinde fâni hayattan göç edip defnedildiği mekânlar olarak Hameyn (Mekke ve Medine) her zaman Müslümanların ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Saadet Asrı'ndan sonra kurulmuş bulunan birçok İslam Devleti bu bölgeye ve bölge halkına karşı farklı bir davranış ve anlayış içerisine girmiştir. Bununla beraber, diğer devletler Osmanlıların bölgeye gösterdiği saygı ve hürmetin benzerini gösterememiştir. Osmanlılar; Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de "beyti" yani "evim" dediği, başka bir ifade ile "beytullah" olarak isimlendirilen Kâbe'ye, Mescid-i Haram'a ve bölge sakinlerine yardım konularında hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır.

İslamiyet'in doğduğu yer ve Müslümanların kiblesi olan Mekke hem siyasî hem de dinî bakımdan büyük öneme sahip olduğundan, bu bölgeyi hâkimiyetlerinde bulunduranlar İslam dünyasında manevi bir nüfuz ve hürmet elde etme imkânı bulmuşlardır. Yavuz Sultan Selim 1516'da Suriye ve Filistin'i, 1517'de Mısır'ı fethedip Nemlük Devleti'ne son verdikten sonra Nemlükler'in nüfuzunda bulunan Mekke ve Medine havalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımış, Mekke Emiri, Yavuz Sultan Selim'e ta'zimlerini arz ile Mekke'nin anahtarlarını teslim etmiştir.

Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim'den itibaren kendilerini halife (Peygamber vekili) ve bütün İslam âleminin manevi lideri saymanın yanı sıra, aynı zamanda Mekke ve Medine'ye duydukları hürmetin bir ifadesi olarak da "Hâdimü'l-Hameyni's-Şerîfeyn" unvanını almışlardır. Bu manevi görevle birlikte Osmanlılar, Kâbe ve Mescid-i Haram hizmetleri ile tarihte önemli bir işlev görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hac, Hicaz, Kâbe, Mekke, Mescid-i Haram ve Osmanlı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Vaiz - Ankara (DİB), Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi, El-mek: imetin76@hotmail.com

SERVICES OF OTTOMANS TO KAABA AND MASJID AL-HARAM

STRUCTURED ABSTRACT

Hajj in Islam as known is visiting the holy places, at certain times, in certain places, the Kaaba is doing specific tasks. Every Muslim is obliged to Hajj, which is the financial and physical strength, thousands of Muslims that are by various races, language, and color come to the Hijaz in every season of pilgrimage.

In our article titled “*Services of Ottomans to Kaaba and Masjid al-Haram*”, we tried to bring together some of the known issues. In this context, in our study, concepts as the Hajj, the Hijaz, Haramayn, Masjid al-Haram, the Ottoman has gained importance. Mecca, the birthplace of Islam and Qibla of Muslims, is a great importance of political and religious. Who have dominated this region have found the possibility of obtaining a spiritual influence and respect in the Islamic World. In 1516, Yavuz Sultan Selim was conquered Syria and Palestine, in 1517 Egypt and put an end to the Mamluk Empire. After, the vicinity of Mecca and Medina in the influence of the Mamluks also recognized the domination of Ottoman. It has delivered the Mecca keys to Yavuz Sultan Selim, Emir of Mecca.

Kaaba is located, the revelation begins to descend, The Prophet Muhammed (pbuh) spent in his life, he struggled to place the unity faith and finally mortal life as a place where migration and buried, Haremeyn (Mecca and Medina has always been an area of interest to Muslims. Felicity many Islamic State of established after the current century and need a different behavior against both local people and entered into understanding. However, any state did not show a similar to the reverence and the respect which the Ottoman Empire shown. Ottomans are hesitate no sacrifice in helping matters the Kaaba, God in the Holy Quran “*couplet*” that “home” as well, in other words “*beytullah*”, and the residents.

The aim of this study is to address the religious services of the Ottoman Empire to Mecca, the holy town. Services of Masjid al-Haram Ottomans are historically described as articles, when Caliphate passed to Ottomans. In our research, in the context of religious services, we have seen how the Ottomans gave importance in Mecca and around. Because of Hajj, while the Ottoman patronage, we tried to express that Mecca be protected with great care throughout history.

In this article, it is benefit from work previously done similar. Especially, Ziya Kazıcı’s article named “*Overview of the Ottomans Haremeyn*” and Yusuf Kılıç’s article named “*Contribution to the Welfare and Development of the Ottoman Empire Middle East*” have to offer a perspective to us. Besides these, of course, Evliya Çelebi’s “*Seyahatnâme*” and sources of Ottoman history are examined. Both in the works of Ottoman history and researchs as well as in articles written on this subject, because of the importance of spiritual values Haremeyn are privileged compared to other regions. We also see it in

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

social assistance to that area. The Our work is important to become a whole of the information discussed previously in the different sources.

The birthplace of Islam and Qibla of Muslims, Mecca is of great importance from both political and religious. The dominates to the Mecca had the opportunity to rule in place to achieve a spiritual influence and respect in the Islamic World. Yavuz Sultan Selim conquered in 1516 Syria and Palestine, Egypt, the Mamluks in 1517. After, Mecca, Medina and surroundings recognized the Ottoman rule and were delivered the switches of Mecca to Yavuz Sultan Selim, Mecca Commandments.

In our article, we consider the issue in two parts. In the first part, Services of Ottomans to Kaaba are studied under some of the sub-headings, highlighting the importance Muslims have given to Mecca. These issues are subjects as Kaaba cover, belt Kaaba, Kaaba door curtain, switches of Kaaba and the Kaaba rebuilt and decorating porches. Under this sub-headings, we have studied services of Ottoman Sultans to Kaaba with a worship love. In the second part of our article, we used the title of Masjid al-Haram Services. In the main headings, it is given the services of Ottoman Sultans to Masjid al-Haram as the repairing and renewing, the lighting and decoration; finally, in the sub-title, cleaning of Masjid al-Haram.

Sultans of the Ottoman have themselves accepted Halifa and the spiritual leader of the Islamic World. Also, they were took as an expression the title “*Hâdimu’l Harameyni’s-Şerîfeyn*” for the reverence held in Mecca and Medina. Ottomans, with this spiritual task, have an important function in services the Kaaba and Masjid al-Haram in history.

Ottomans, this history took over, gave the importance the places The Prophet born and raised, have shown respect with worship love to Kaaba and the Masjid al-Haram. In our study, we reached the conclusion that Kaaba and the environment is very important in eyes of Ottomans and the people. Ottomans serviced to the Kaaba and Masjid al-Haram they take care of and characterize themselves as servants with worship thought. Nations, respecting the history, showed intense effort for the survival of the historic monuments. In our study, we understand the magnitude of a nation has established a well-established state and civilization as Ottomans once again.

We should’ve had our glorious history, Ottoman Empire which of heritage and culture. The Ottoman Empire, which was founded 716 years ago, services in Mecca is certainly not so. We have a responsibility imposed by history research and put forward that our glorious provides services to these sacred lands.

Key Words: Hajj, Hijaz, Kaaba, Mecca, Masjid al-Haram and Ottoman.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

GİRİŞ

Mekke ve Medine, her zaman Müslümanların ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Saadet Asrı'ndan sonra kurulmuş olan birçok İslam devleti gerek bölge ve gerekse bölge halkına karşı farklı bir davranış ve anlayış içerisine girmiştir. Osmanlılar, Allah Teâla'nın Kur'an-Kerim'de "beytî" (Bakara, 2/125; Hacc, 22/26) yani "evim" dediği başka bir ifade ile "beytullah" olarak isimlendirilen Kâbe'ye saygı ile bölge sakinlerine yardım hususunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır (Kazıcı, 1999, s. 237). İslam devletleri vahyin indiği, Hz. Peygamber'in doğup hayatını geçirdiği ve dînî tebliğe başladığı Mekke ve Medine'ye olduğu gibi, bölge halkına da son derece hürmetkâr ve saygılı bir tavır içinde olmuşlardır. Bunun sebebi, hem Kâbe hem de Allah'ın dininin tebliğcisi olması hasebiyle bizzat Hz. Peygamber'dir. İslam dünyasında gerek Haremeyn, gerekse Hz. Peygamber hakkındaki his ve düşüncelerini kaleme dile getiren pek çok kişinin bulunduğu bir gerçektir. Fakat bunlardan 1642-1712 yılları arasında yaşamış bulunan Urfalı Şair Nâbi'nin ifadeleri apayrı bir güzelliğe sahiptir. Şair duygularını şu şekilde ifade eder:

*"Sakin terk-i edepten kûy-ı mahbûb-ı hüdâdır bu,
Nazargâh-ı ilahîdir, Makâm-ı Mustafa'dır bu..."*

Osmanlı Devleti'nin bir vatandaşı tarafından dile getirilip terennüm edilen bu duygu ve saygının kat kat fazlasının bizzat Osmanlı hükümdarları tarafından gösterildiğini söylersek fazla mübalağa etmiş olmayız. Bu konuda arşiv belgeleri, vakfiyeler ve Osmanlı padişahlarının biyografilerini veren eserler incelendiği zaman, işaret edilen duygunun mübalağa olmadığı görülür (Kazıcı, 1999, s.238). Osmanlılarda Peygamber sevgisinin, onun doğup büyüdüğü yerlere sevgi ve saygı duymakla daha da ileri bir seviyede olduğunu görmekteyiz.

Hicaz bölgesi, Dört Halife Dönemi'nden başlayarak, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde diğer bölgeler gibi İslam devletlerinin sınırları içinde yer alıyordu. Fatımîler Mısır'a hâkim olunca, Hicaz bölgesini Abbasîlerden alarak bir süre hâkimiyetlerine almışlardır. Onların ardından Zengîler, Eyyübîler ve Memlükler bu bölgeye hâkim olmuşlardır. Mekke Emîr ve Şerifleri tamamen bağımsız olmayıp, Mısır'da kurulan devletlerin nüfuzu altına girmişler ve o devletin hükümdarı adına hutbe okutmuşlardır. Memlüklerden sonra Osmanlılar bölgeyi kendi hâkimiyetleri altına almışlardır (Uzunçarşılı, 1972, s. 16).

İslamiyet'in beşiği ve Müslümanların kıblegâhı olan Mekke'nin siyasî ve dînî önemi yukarıda zikredilen devletlerin İslam dünyasında manevî bir nüfuz ve hürmet tesis etmelerine sebep olmuştur. Osmanlı Padişahları, Yavuz'dan itibaren kendilerine "Halife" yani "Peygamber Vekili" ve bütün İslam dünyasının manevî hükümdarı saymayı kendilerine uygun bulmalarından dolayı buradaki hâkimiyetlerinden manen istifadeyi daima göz önünde bulundurmışlardır (Uzunçarşılı, 1972, s. 17).

Hac dolayısıyla daha 13. yüzyılda Osmanlılar'ın Mekke ile ilgilerinin bulunması normaldir. Devlet büyüyüp serpilince Yıldırım Bayezid devrinden itibaren bu ilgi çok şiddetlenmiş, Fatih Sultan Mehmet devrinde Hicaz üzerinde gelecek adına yatırımlar başlamıştır. Fatih 1453'te İstanbul'u fethedince Hacı Mehmed Zeytunî'yi Mekke'ye göndermiştir. Mekke Şerifi'ne bir nâme-i hümayun ve ganimet malından 9000 altın yollamıştır. Mekke Şerifi nâme-i hümayunu Kâbe'nin önünde okutmuş ve Necmeddin Suyûtî ile İstanbul'a zemzem suyu ve Kâbe güvercinleri hediye etmiştir. Yıldırım Bayezid döneminden (1389-1402) itibaren padişahlar Mekke, Medine ve Kudüs şehirleri fakirlerine dağıtılmak üzere yılda 3500 altın sadaka göndermeye başlamışlardır ki buna "Surre" denilmektedir (Öztuna, 1979, s. 20-21).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015*

II. Murad'ın son yıllarından itibaren sadece en güçlü İslam Devleti değil aynı zamanda dünyanın en kudretli devleti haline gelen Osmanlı Devleti'nin 1517'de Hicaz'a hâkim olup hilafeti ele geçirmeden önce mukaddes şehirler Mekke ve Medine; Kâbe ve Ravza-ı Mutahhara, hacılar ve hac yolları ile ilgilenmemesi imkânsızdı. Her yıl binlerce vatandaşını hacca yollayan, İslam'ın yüceliği için gaza ve fütihat anlayışını benimseyen Osmanlılar çok erken zamanlarda İslam Dini'nin kutsal makamlarının, artık kendilerinden çok güçsüz olan Nemlükler'in değil, kendilerinin olması gerektiğini düşünmeye başlamışlardı (Öztuna, 1979, s. 20). Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ni kararlaştırmasına vezirlerini bu yöndeki görüşlerinden daha çok bir fetih ihtiyacının hissedilmesi sebep olmuştur (Hammer, 1992, s. 470).

Yavuz Sultan Selim babası gibi saltanat mücadelesi ile tahta geçtikten sonra 1514'de İran Seferi, 1517'de Mısır Seferi'ni gerçekleştirmiştir. Bu seferler sonunda elde ettiği zaferler, kazandığı topraklar ve unvanlar Osmanlı Devleti'nin doğuda İslam dünyasında, batıda Hıristiyan âleminde büyük bir kuvvet, dış siyasetin kurallarını belirleyen üstün bir güç haline getirmiştir (İpşirli, 1999, s. 203). Yavuz Sultan Selim son yıllarda Mekke'nin su ve imar işleri ile meşgul olması ve bu sebeple de Mısır Sultanı ile bozuşması onun, İslam'ın mukaddes yerlerini elde etmek kararında olduğunu ve hedefi belli olmayan son seferinin bu gayeye müteveccih bulunduğunu gösterir (Turan, 1994, s. 65).

Yavuz Sultan Selim 1516'da Mercidabık Muharebesi'yle Suriye ile Filistin'i ve 1517'de Ridaniye Muharebesi'yle Mısır'ı alıp Nemlük Devleti'ne son vermiştir. Daha sonra bu devletin nüfuzu altında bulunan Mekke ve Medine havalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve o sırada Mekke Emîri olan Şerif Berekât b. Muhammed Hasenî derhal henüz on iki yaşında bulunan oğlu Ebû Numey'i Mısır'a göndererek Osmanlı padişahına tazimlerini arz ile Mekke'nin anahtarlarını takdim etmiştir. Bu tarihten (1517) itibaren Osmanlı Sultanları "*Hâdimu'l-Harameyni's-Şerifeyn*" (Mekke ve Medine'nin Hizmetçisi) unvanını almışlardır (Seyahatnâme, 1935, s. 723; Hammer, 1992, s. 482; Uzunçarşılı, 1972, s. 17; Osmanlı Tarihi, 1958, s. 268; İpşirli, 1999, s. 203; Kazıcı, 1999, s. 116; Emecen, 1994, s. 87-120).

Halife Mütevekkil'in İstanbul'da bulunduğu sırada Ayasofya Camii'nde yapılan bir merasimle hilafeti Yavuz Sultan Selim'e bıraktığı şeklinde bir rivayet varsa da bunun doğruluğunu bilmiyoruz. İşte bu tarihten itibaren TBMM'nin 3 Mart 1924 tarihinde hilafeti kaldırmasına kadar Osmanlı padişahları dört asır müddetle Müslümanların büyük bir kısmı tarafından halife olarak tanınmışlardır (Miroğlu, 1992, s.310). Böylelikle de normal bir teşrifat ve merasimden ibaret olan halifelik müessesesi yeniden canlanmış oldu (Ayverdi, 1975, s. 336).

Böylece Osmanlılar'da Devlet ve hâkimiyet anlayışı daha İslamî bir karakter kazanmıştı. Zaten Kanunî'den itibaren artık Osmanlı Padişahları için "*Halife-i Rüy-i Zemin*" ve "*Halifetu'l Müslimin*" yani "*yeryüzünün ve Müslümanların halifesi*" unvanları kullanılmaya başlanmıştır (Yıldız, 1993, s.303). Mekke ve Medine, İslam âleminin dini merkezleri olduğundan Hicaz Bölgesi, Osmanlı hâkimiyeti altındaki bütün Arap ülkeleri içinde önemli bir konumdaydı. Mukaddes şehirlere bakmak ve oraları muhafaza etme görevi Osmanlılar'ın omzuna hac ve hacıların vazifesini de yükliyordu. Bu dînî görevin mahiyeti ve kutsiyeti Osmanlılar'ı bu bölgeye fazla imtiyazlar tanımaya mecbur etmiştir. Onların gözünde Hicaz özel bir konuma sahipti. Bu bölgeler Osmanlılar'a haraç vermek bir tarafa, her sene büyük bir yardım parası alıyordu (Asrar, 1972, s. 216).

Mekke Şerifi'nin Yavuz'a itaat etmesinin bir takım sebepleri vardı (Uzunçarşılı, 1943, s. 279). Biz burada konumuzda direk alakalı olmadığı için bunlara girmeyeceğiz. Yavuz Sultan Selim Ebû'l-Berekât'ı itaate mecbur bırakmıştı. İtaat eden Ebû'l-Berekât Mekke ve Medine'nin anahtarlarıyla kutsal emanetlerin de bir kısmını Yavuz'a teslim etmiştir. Yavuz'a teslim edilen "*Emanet-i Mübareke*", "*Kutsal Emanetler*" veya "*Emanet-i Mukaddese*" diye bilinen bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

emanetler halen İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki "*Hırka-i Saadet Dairesi*"nde bulunmaktadır. Emanet-i Mübareke'nin tamamı Ebû Nümeý vasıtasıyla Osmanlı hükümdarına teslim edilmediği gibi, Yavuz Sultan Selim tarafından Mekke Şerifi'nden ve yeni fethettiği Mısır'da elde etti ise de Abdülmecid zamanında bile Emanet-i Mübareke'ye ait bazı eserlerin muhtelif padişahlar zamanında elde edildiği bilinmektedir (Mufassal Osmanlı Tarihi, 1958, II, 267).

Osmanlı Padişahlarının korunmasına itina gösterdikleri ve zamanımıza kadar intikal eden Mukaddes Emanetlerin Hz. Peygamber ve onun Ashabına ait olması sebebiyle hem dîni hem de tarihî kıymeti ve sanat değeri olanları vardır. Kısaca bu Mukaddes Emanetler şunlardır:

1. Hırka-i Saâdet: Hz. Peygamber'in hırkasıdır.
2. Dendân-ı Saâdet: Hz. Peygamber'in Uhud Savaşında kırılan mübarek dişinden bir parçadır.
3. Nâlin-i Saâdet: Hz. Peygamber'in nalin'idir.
4. Sancak-ı Şerif: Hz. Peygamber'in sancağıdır.
5. Keman-ı Peygamber: Hz. Peygamber'in yayıdır.
6. Lihye-i Saâdet: Hz. Peygamber'in Sakal-ı Şerifi'dir.
7. Nakş-i Kadem-i Şerif: Üzerinde Kadem-i Saadet nişanesi bulunan taşır.
8. Nâme-i Saâdet: Hz. Peygamber'in Mısır Hükümdarına gönderdiği davet mektubudur.
9. Seyf-i Nebevî: Hz. Peygamber'in kılıcıdır.
10. Mühr-ü Saâdet: Hz. Peygamber'in mührüdür.
11. Hz. Fatıma'nın seccadesidir. Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'ya atfedilen bir seccadedir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir ve Hz. Hüseyin'e atfedilen seccadeler de vardır.
12. Teyemmüm Taşı: Hz. Peygamber'in teyemmüm için kullandığı taşır.
13. Mushaf-ı Şerifler: Hırka-i Saâdet dairesinde birçok kıymetli Mushaf-ı Şerif mevcuttur. Bunlardan iki tanesi; Hz. Osman ve Hz. Ali tarafından yazılmıştır.
14. Mübarek Kılıçlar: Hz. Peygamber'e ait iki kılıçtan başka Hulefâ-i Raşidîn'den her birine ve Sahabeye ait kılıçlardır.
15. Kapı Anahtarları ve Kilitleri: Kâbe'nin kilit ve anahtarları olup içinde Ebû Nümeý'in getirdiği kilit ve anahtarlar da vardır.

Bunların dışında Mukaddes Emanetler'in arasında yer alan Hz. Musa'nın âsâ'sı, Hz. İbrahim'in tenceresi, Mizâb-ı Saâdet (Kâbe'nin suyunun akması için kullanılan altınoluk), Bab-ı Tevbe Kapısı, Haceru'l-Esved çerçevesi ve Hz. Şuayb'a izafe edilen iki tane âsâ da bulunmaktadır (Mufassal Osmanlı Tarihi, 1958, II, 267).

Osmanlı Hükümdarları başlangıçtan itibaren kendilerine "*Hâdimu'l-Harameyn*" (Mekke ve Medine'nin hizmetkârı) olarak vasıflandırıldıklarından dolayı buldukları mevkiden ötürü gurura kapılmayarak hükümdarlıklarını İslam'a hizmet yolunda kullanmışlardır. Nitekim padişahların cülusunda yeniçerilerin "*Gururlanma Padişahım senden büyük Allah var*" şeklindeki sözleri bir adet haline gelmiştir. Buna ek olarak Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır'ın ele

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

geçirilmesiyle kutsal emânetlere ve bu arada Halifelîğe de sahip olan Osmanlı Sultanları, böylece bütün İslam dünyasının lideri olma hüviyetini de kazanmışlardır (Halaçoğlu, 1993, s. 422). Arabistan'ın Osmanlı idaresine girmesinden sonra, Mekke ve Medine şehirlerindeki hayır müesseseleriyle orada oturanlar lehine imparatorluğun muhtelif bölgelerinde yapılmış olan binlerce vakfın yani, Haremeyn vakıfların nazırlığına Darussaade Ağaları tayin edilmiştir (Halaçoğlu, 1998, s. 159). Osmanlı döneminde şehrin gelişimini etkileyen en önemli faktörler, coğrafî durumu, tomografik yapısı, ulaşımı ve imar faaliyetleridir. Bu saymış olduğumuz öğeler şehir oluşumu için gerekli vazgeçilmez unsurlardır (İbrahimgil, 2014, s. 657-666).

Bu girişten sonra şimdi de Osmanlılar'ın Mekke'ye hizmetlerini Kâbe Hizmetleri ve Mescid-i Haram Hizmetleri başlıkları altında ele alacağız. Makalemizde konuyu iki kısımda ele aldık. Birinci bölümde Osmanlılar'ın Kâbe Hizmetleri'ni, Müslümanların Kâbe'ye verdikleri önemi vurgulayarak bazı alt başlıklar altında inceledik. Bu konular; Kâbe örtüsü, Kâbe kuşağı, Kâbe kapısının perdesi, Kâbe anahtarları, Kâbe revakları ve Kâbe'nin yeniden inşa ve süslenmesi konularıdır. Bu alt başlıklar altında, Osmanlı padişahlarının bir ibadet aşkı ile yaptıkları hizmetleri aktardık.

Makalemizin ikinci bölümünde ise Mescid-i Haram Hizmetleri başlığını kullandık. Bu ana başlık altında ise, Osmanlı Padişahlarının Mescid-i Haram'ı tamir etmeleri ve yenilemeleri, Mescid-i Haram'ın ışıklandırılması ve süslenmesi son olarak da Mescid-i Haram'ın temiz tutulması için yapılan hizmetler şeklinde alt başlıklara yer verilmiştir.

1. Kâbe Hizmetleri

Kâbe ismi Kur'an-ı Kerim'de iki defa geçmektedir.¹ Bunun dışında "beyt, beytullah" gibi başka bazı isimlerle de zikredilmektedir. Müslüman bir topluma istinat eden bünyesi ile Osmanlı Devleti, İslam'ın önemli rükünlerinden biri olan hac ibadetinin mekânı ve yine Hz. Peygamber'in "gözümün nuru" diye tavsif ettiği namazın kiblesi olan aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâla'nın (c.c) bizzat kendisinin "evim" (Maide, 5/95,97) dediği Kâbe'ye karşı büyük bir saygı duymaktaydı. Bu saygı, devletin başında bulunan Padişah'tan sade vatandaşına kadar hemen herkeste vardı. Bu sebeple, toplumun bütün kesimlerinde bu saygıyı görmek mümkündür. Öyle ki, kültürel bir motif haline gelen bu anlayış, kendini açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Nitekim ayakların kibleye karşı uzatılmaması için binalardaki durum, inşaatın plân ve projesinde değişiklerin yapılması, gerek Osmanlı gerekse onun bir devamından ibaret olan günümüz toplumunun Kâbe'ye olan saygı ve hürmetinin bir devamı olarak zikredilebilir (Kazıcı, 1999, s. 237).

Kâbe'nin yapısı 1630 yılına kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan devam etmiş, bu uzun zaman dilimi içinde yalnız basit onarım ve süsleme çalışmaları yapılmıştır. XVI. Yüzyılın sonlarına doğru kuzeybatı duvarında tehlikeli boyutlarda çatlamalar meydana gelmişti. Fakat İstanbul ulemâsı Kâbe'nin yıkılıp yeniden yapılmasının caiz olmadığına karar vermişti. I. Ahmed baş mimar Mehmed Ağa'dan harap durumdaki Kâbe'nin yıkılma tehlikesine karşı önlem alınmasını istemiş, hazineden de gerekli tahsisat ayrılmıştı. IV. Murad zamanında Mekke'nin maruz kaldığı şiddetli fırtına ve sel baskınından sonra, durum İstanbul'a bildirilmiş, bunun sonucunda ise, Mısır'dan Mimar Rıdvan Ağa ile Medine Kadısı Mehmed Efendi Kâbe'nin yapımı ve onarımı için görevlendirilmişlerdir (Ünal, 2001, s. 16-17).

Gerek Osmanlılar ve gerekse onlardan önceki dönemlerde Kâbe'ye ait birtakım eşyalar mübarek sayılmış ve bunlardan bazıları devlet merkezlerinde bulundurulmuş, dinî merasim

günlerinde ziyaret edilmek suretiyle manevi bir rabıtaya vesile olmuştur. Şimdi burada bunların neler olduğunu açıklayalım.

1.1. Kâbe Örtüsü

İlk dönemlerde örtü, halife ya da bir hükümdar veya Mekke valisi tarafından yaptırılırdı. İlk yaptırılanlar ise Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dır. Kâbe'ye örtü yaptırma görevi hilâfetle birlikte, Emevîlerden Abbasîlere geçti. 1517 yılında Mısır'ın fethiyle bu görev Osmanlı padişahlarına geçmişti (Ünal, 2001, s. 18).

Kâbe Örtüsü'ne eski kaynaklarda *Kâbe-i Mükerrreme Puşidesi*, *Sitâre-i Kâbetullahü'l-Haram* ya da *sitâre*, yahut da *Kisve-i Şerife* denilmiş olup, Kâbe'nin iç örtüsüdür. Kâbe'ye örtü takma alışkanlığı, İslamiyet'ten önce de var olan bir adetti. Yemen hükümdarları, Abbasî Halifeleri ve Nemlükler döneminde de bu âdet devam etmiştir (Uzunçarşılı, 1972, s. 64). Kâbe'ye "kisve" denilen örtü göndermek Halife olan kimsenin görevleri arasındaydı. Kâbe örtüsü her yıl yenilenirdi. 1258'e kadar Abbasi Halifeleri bu örtüyü Bağdat'tan, 1258'den 1517'ye kadar da Kâhire'den göndermişlerdir. Bu tarihte Hilafet, Abbasilerden Osmanlılara geçince görev onlara düşmüştür. Yavuz Sultan Selim'den itibaren Padişahlar bu örtüyü - daha yakın olduğu için - Abbasi Halifeleri gibi, adet olduğu üzere Kâhire'den yolladıkları halde, bir müddet sonra İstanbul'dan gönderilmeye başlanmışlardır. Bu uygulama, 1916'ya kadar devam ettirmiştir. Sultan I. Ahmed hükümdarlık tahtına oturduktan sonra, Kâbe-i Mükerrreme ile Ravza-ı Mutahhara'nın kisvelerinin İstanbul'da dokutturulması adet oldu (Öztuna, 1979, s.26-27). Yalnız her sene gönderilmesi gereken örtüler vakıfları gereğince Mısır'da dokunmuştur (Uzunçarşılı, 1972, s. 66).

Çok büyük masraflarla dokunan Kâbe örtüsünün 1609'dan itibaren İstanbul'dan gönderilmesinin sebebi şudur: Mısır'da dokunup gönderilen örtüde III. Mehmed adı yazılıydı. Zira III. Mehmed'in ölüp yerine I. Ahmed'in geçtiği haberi henüz Mısır'a gelmemişti. Kâbe örtüsü yola çıkacakken haber erişince Mısır Kadısı Karaçelebizâde Mehmed Efendi acele ile "Mehmed" adını "Ahmed" olarak değiştirdi. Örtü 48.000 dirhem ipek sarfiyla dokunurdu. Eskilerini Surre Emîni İstanbul'a getirir, parçalara bölünür, ileri gelenler arasında paylaşılırdı. Kâbe örtüsü kutsal kabul edilir ve tabutların üzerine örtülürdü. 1808-1911 yılları arasında Mekke'de vehhâbi işgali sebebiyle örtü gönderilememiştir (Öztuna, 1979, s. 26-27).

Örtüler genellikle Abbasiler döneminde yerleşen adet uyarınca siyahtı. Siyah bu hanedanın rengiydi. Ancak; 16.yy. sonlarında Mekke güneşinde siyah renk çarçabuk solup örtüye çirkin bir görünüm verdiği için Osmanlılar bir süreliğine beyaz örtüyü denediler. Bundan böyle beyaz zemine siyah harflerin kullanılması karar veren İstanbul yetkililerine örnekler gönderildi. Bu güne dek, bu apaçık pratik nedenin uzun vadede yine siyah örtü kullanılmasını nasıl önleyemediğini açıklayan herhangi bir belgeye ulaşılamadı (Faroqhi, 1995, s. 115). Kâbe örtüsü için Kanuni Sultan Süleyman'ın vakfettiği yedi köyün vâridatı o zaman 365,157 dirhem geçerli iken sonraları bu vâridât 4-5 kat artmıştır (Uzunçarşılı, 1962, s. 67).

1.2. Nıtak-ı Kâbe (Kâbe Kuşağı)

Puşide veya Kâbe örtüsünün ortasından bir arşın ve bir rub' arşın genişliğinde ve elli bir arşın uzunluğunda olan *Nıtak-ı Kâbe* (Kâbe Kuşağı) dört parça olup her parçası Kâbe'nin bir yüzüne mahsustu. Kâbe örtüsü gibi siyah renkte ise de üzerindeki Âyet-i Kerimeler ve Kelime-i Şehadet ve dokunduğu zamanki Padişahın ismi halis sırma ile işlenmiştir. Ayrıca kuşakta celif harfle Kelime-i Tevhid ve Kâbe hakkındaki ayetler de yazılıydı (Öztuna, 1979, s. 27). Hükümdar ismi, dört parça olan nıtâk'ın son parçasını teşkil etmekte ve Kâbe'nin Kuzey tarafından Makam-ı Hanefî'ye karşı olan tarafına düşmektedir. *hacc-ı ekber** olduğu senelerde Kâbe örtüsüyle Kâbe Nıtak'ının Mekke Emîni tarafından gönderilmesi âdetti. Bunlar geldiği zaman merasimle karşılanır,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

sandık içinde olarak halkın ziyaretine bırakılır, sonra saraya nakledilerek, padişah sandığı açıp ziyaret ettikten sonra Hırka-i Saadet Dairesinde saklanırdı (Uzunçarşılı, 1962, s. 67-68).

16-18 yüzyıl arasında yapılan Kâbe resimlerinde gayet sade, çevresinde o sırada tahttaki padişahın adı geçen bir yazı işli olan bir örtü görürüz. Ancak, 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı sanatçıları başka bir tasarım da denemişlerdir. 1577 yılı Aralık ve 1578 yılı Ocak ayına ait bir fermanndan bu sırada örtünün altına Kur'an'dan âyetlerle süslü bir şeridin eklenmesinin gelenek olduğunu görüyoruz. Ne var ki Divân-ı Hümayun artık tasarımda Kur'an âyetinden vazgeçilmesine karar vermiştir. Bu yasağın altındaki mantık, çok sayıda Müslümanın Kâbe'nin çevresinde toplandığı zaman alttaki âyetin ayaklar altında eziliyor olmasıydı (Faroqi, 1995, s. 115).

1.3. Kâbe Kapısının Perdesi

Beytullah'ın kapısının perdesi ziyaret edilen ve teberrük olunan eşyadandı. Bu kapı perdesi de *hacc-ı ekber* olduğu seneler Mekke Emirleri tarafından İstanbul'a gönderilirdi. Merasimle karşılanıp Bâbiâli'de sandık içinde ziyaretten sonra saraya alınıp, orada padişah tarafından sandık açılarak ziyaret edilirdi. Bundan sonra da Hırka-ı Saadet Dairesi'nde saklanırdı. Kâbe perdesi yeşil atlastan yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1962, s. 68). Her yıl yenilenmez, daha çok yedi yılda bir yenilenir, yedi yılda yeni bir örtü ile değiştirilirdi. Üzerinde Fâtiha Sûresi ve bazı âyetler yazılmış, Fâtiha'nın arasına *İsm-i Celâl* (Allah lafzı) konmuştur. Perdenin üzeri âyetlerle süslenmiş olup, bundan başka hangi padişah zamanında yapılmış ise onun ismi yazılmıştır (Öztuna, 1979, s. 27).

1.4. Kâbe Anahtarları

Yavuz Sultan Selim Suriye ve Mısır'ı alıp Memlûk Devleti'ne son verdikten sonra, Mekke Şerifi Ebû'l-Berekât, Kâbe'nin anahtarlarını göndermek suretiyle yeni devlete karşı bağlılığını ilan etmişti. Bizim asıl burada değindiğimiz anahtar, Topkapı Sarayı'nda altın örülü (sırmalı) kese içinde Hırka-i Saadet Hazinesi'nde muhafaza edilen anahtardır. Burada zikredilen anahtar, IV. Murad zamanında ve 1633 yılında Mekke Emiri tarafından İstanbul'a gönderilen anahtardır. Bu anahtar, bazı seferlerde teberruken Sancak-ı Şerif sandığı yanına konarak, beraber sefere götürülürdü. Bu anahtarı ilk defa, VI. Murad Bağdat seferinde kullanmış ve seferden sonra Has Oda Hazinesi'ne koymuştur (Uzunçarşılı, 1962, s. 69).

1.5. Kâbe Revakları

Günümüzde gündem olan maddelerden birisi de Kâbe revakları ve durumudur. Revak, genellikle bir binanın avlusunda ya da dış cephelerinde yer alan, çatısı sütunlarla desteklenmiş, yarı kapalı, uzunlamasına bir mekân halindedir. Üstü düz dam, tonoz ya da kubbelerle örtülü olabilen revakta desteği sağlayan dizi halindeki sütunlar kemerlerle birbirine bağlanır. Böylece cephe tasarımında görsel bakımdan hareketli bir akış sağlanmakta, ışık-gölge oyunları ile çok daha etkili bir cephe elde edilmektedir (Mülayim, 2008, s. 22-24).

II. Selim, Mekke'de Mescid-i Haram etrafındaki ahşap malzemedan yapılmış eski çatıları yıktırıp yerine kubbeli revakları yaptırmıştır (Emecen, 2009, s. 414-418). Fakat revaklar, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Mimar Sinan tarafından hazırlanıp, 1590'da Mimar Mehmed Ağa eliyle yapılmış 500 küçük kubbeden oluşmaktadır. Vezir Sinan Paşa İstanbul'a bir mektup göndererek 100 kadar taşçı ve yontucuya ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Saltanat makamı da bu isteğe olur verir ve yaklaşık 3,5 ayın ardından 17 Rebiülahir 980'de (16 Ağustos 1573) Mekke-i Mükerrreme Şerifi'ne name yazılır. Fakat devrin şartları gereği bazı sıkıntılar da kendini gösterir. 19 Cemaziyelevvel 984'e (14 Ağustos 1576) gelindiğinde Mekke-i Mükerrreme Şerifi'ne yazılan nâme-i hümayûnda kubbe yapımında ayakların tamamlandığı fakat Beyt-i Şerif'in rûkn-i yemânî (Yemen köşesi) yönünde bir miktar eğilme meydana geldiği, bu sıkıntının da aşılması istenmektedir. Nihayet bütün vesikalardan anlaşıldığı üzere inşaat 1590'da değil, II. Selim

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

saltanatının son iki yılında başlamış, oğlu III. Murad'ın ilk iki senesinde bitirilmiştir (Gülmez, 2011).

Günümüzde revakların durumu ile ilgili uzun tartışmalar sonucunda, Kâbe'yi genişletme projesi çerçevesinde büyük bir kısmı sökülüştür. Türkiye'den Arabistan'a giden bir ekip revakları söküp temizlemiş ve sandıklar içine konulan 496 sütun, 881 kaide, 152 kubbe, 232 küçük kubbe ve 993'ü parapet toplam 2 bin 754 parça Müzdelife'deki yenileme alanına taşınmıştır.

1.6. Kâbe'nin Yeniden İnşâsı ve Süslenmesi

Osmanlılar görsel sanatlara önem vermişlerdir. Süslenmesi ve temiz tutulması gereken yerler mukaddes beldeler olunca bu önem daha da artmıştır. Osmanlıda tercih doğanın ürünlerinden yanadır. Nesne tercihindeki mütevazı ilgi, dünya nimetlerine sırt çeviren birey ve toplumun inançla çevrelenmiş dünya görüşünün sonucudur. Osmanlı bireyinin ölümden sonraki dünyayı algılayışı, bu dünyadaki yaşam tarzı ve standartları üzerinde belirleyici olmuştur. İsrafın yerildiği ve aşağılandığı bir toplumda nesne tercihinin de bu paralelde olması doğaldır. Müslüman Osmanlı bireyi inanç insanıdır; dolayısıyla maddî kültüre bakışı İslâmî çerçevede anlam taşımaktadır (Çalışır, 2008, s. 65).

16. yüzyıldaki seferberliklerde Kâbe'ye el sürülmemiştir. Ortaçağdaki birkaç onarım dışında, Kâbe İbn Zübeyr'in 693'teki yenilgisinden sonra Haccac b. Yusuf tarafından inşa ettirilen yapıydı. Sultan I. Ahmed, döneminde (1603-1617) Kâbe'nin büyük oranda yıpranmış yapısını desteklemek için bir şeyler yapılmasına karar verdi (Faroqhi, 1995, s.124). Payitahta geldiğinde, ilk icraatı Kâbe'nin direklerinin sağlamlaştırılması ve Kâbe örtüsünün yenilenmesi oldu. Daha sonra, Ravza-i Mutahhara ve içindeki "Kevkeb-i Dürri" ismi verilen kıymetli mücevhere bedel diğer bir mücevherin konulmasına memur olan Hasan Paşa'nın getirdiği evvelki mukaddes eşyaların teslimi merasimi yapıldı (Hammer, 1992, s. 462).

Sultan I. Ahmed'in zamanındaki yenileme bile Kâbe'nin yapısını gerçekten sağlamlaştırmadı. Bu Mekke'nin ciddi bir fırtınaya maruz kaldığı 1630 yılında açıkça ortaya çıktı (Faroqhi, 1995, s. 24). Bu dönemde, Kâbe on defa yıkılıp yapılmıştır. Bunlara ilave olarak, IV. Murad devrinde Kâbe yeniden tamir ve inşa edilmiştir (Ezrâkî, 1874, s. 202). 30 Nisan 1630'da büyük bir sel baskını Beytullah'ı kuşatarak harap olmasında sebep olmuştur. Büyük bir sel gelerek ağaçları ve taşları yerinden sökmüş, sel daha korkunç boyutlara ulaşarak Mescid-i Haram'da birikmişti. Altınoluk yere düşmüş, altındaki taş duvar çökmüş, Makâm-ı İbrahim ve kapı tarafından bir bölüm ikinci gün harap olmuştu (Kılıç, 1999, s. 277-282).

Kâbe'nin bu durumu Vezir Mehmed Paşa'ya ulaştıncı konuyla yakından ilgilenmiş, bu önemli konunun çözümü için ortaklaşa kabul edebilecekleri görüşü tespit için ilim adamlarının ileri gelenlerini toplamıştı. Mehmed Paşa, acilen, zaman kaybetmeden onarıma başlama isteğini onlara iletmiş, görüş alış-verişine bulunmuş, önemli işlerde güvendiği adamları derhal Mekke'ye göndermeye koyulmuştu. Sultan Murad'a da meseleyi arz ederek cevabını beklemeye başlamıştır. Sonunda, Beyt-i Şerif'in tamiri ve ona hizmet vecibelerini yerine getirmek, Sultan Murad adına kendisine nasip olmuştur. Bu hadisenin, Sultan Murad adına, daha önceki sultanlara nasip olmayan ilahi bir lütuf olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Kılıç, 1999, s. 279).

Anadolu'nun birçok yerini gezip gören (Şakacı, 2014, s. 517-528) Evliya Çelebi, aynı zamanda Kutsal beldeler hakkında da birçok bilgi vermiştir. Evliya Çelebi'ye göre; IV. Murad'la birlikte Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, III. Murad ve Sultan I. Ahmed'in ve Sultan İbrahim Harameyn bölgesine her türlü yardımı yaparak gerekli görülen yerleri onarmışlardır (Evliya Çelebi, IX, 741). Meselâ Kanuni Sultan Süleyman Kâbe-i Şerif'i sel felaketlerinden korumak için Mimar Sinan'ı göreve davet edip yedi senede Harem-i Şerif'in etrafını yeniden genişletmiştir (Evliya Çelebi, XI, 726). Bununla birlikte birçok defa Kâbe'yi sel basmış, yangınlar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

olmuş ise de, bu felaketler Osmanlıların bu bölgeye hususiyle de Kâbe'ye hürmetleri neticesinde hemen tamir edilmiş ve konunun üzerinde hassasiyetle durulmuştur (Kılıç, 1999, s. 279).

Kâbe'nin süslemesine gelince Kâbe-i Muazzama'yı tezyin eden ilk Osmanlı padişahı Kanunî'dir. Bu süslemenin caiz olduğu hakkında Şeyhülislam Ebû's-Suud Efendi'den fetva almış ve inşaatın Mekke fakihleri ile Hanefî, Maliki, Hanbeli, Şafii mezhep imamlarının huzurunda icrâsını emretmiştir (Hammer, 1992, s. 502). Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim ise, III. Mehmed, I. Ahmed ve Kanuni Sultan Süleyman Kâbe'yi muhteşem süslemelerle renklendirmişlerdir (Hammer, 1992, s. 124).

Osmanlı Sultanları, maddi açıdan, Abbasi halifelerinin aksine, yalnız altın bir oluk yaptırmayı değil, gerekirse Kâbe'nin çevresini altın duvarla kaplatmayı bile kolaylıkla karşılayacak kadar zengindi. Osmanlı padişahları başka birçok açıdan payitahttaki kamu inşaatlarına, özellikle Mekke'deki inşaatlara öncelik tanıdılar. Kâbe hakkında, güzelliği değerli mücevherle daha da artan bir sevgili imajı kullanılır. Bu teşbih ve Kâbe'nin süslenmesinde altın ve gümüşün bol miktarda kullanılması kararında iki dizi motivasyon rol oynamıştı. Bir yandan bu olağanüstü zenginliğin sergilenmesiyle padişah meşrulaştırılmış olacaktı. Öte yandan, iki kutsal yerin, yani dünyanın merkezi olarak Kâbe'nin ve Hz. Muhammed'in Medine'deki mezarının, yeryüzündeki tüm diğer yerlerden, hatta İstanbul'daki Selâtin câmilerinden bile farklı olduğu bir kez daha doğrulanacaktı (Faroqhi, 1995, s. 108).

2. Mescid-i Haram Hizmetleri

Kur'an-ı Kerim'de on beş yerde geçen Mescid-i Haram tabiriyle Kâbe, Kâbe'yi kuşatan ve ibadet için kullanılan alan, Mekke ve Mekke haremî kastedilir. Mescid-i Haram yeryüzünde bilinen en eski mescittir (Al-i İmran, 3/96). Hz. Peygamber İslam'ı tebliğ için zaman zaman Mescid-i Haram'ı kullanmıştır. Hz. Peygamber ve Ebû Bekir zamanında Mescid-i Haram'da herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Daha sonraki halifeler döneminde kısmen değişiklikler olmuştur. Osmanlılara kadar Mescid-i Haram'ın çevresi ve genişletme çalışmaları, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde devam etmiştir (Bozkurt-Küçükaşçı, 2004, s. 273-277).

Osmanlılar Kâbe'ye hizmet ettikleri gibi; Kâbe'nin de içinde bulunduğu Mescid-i Haram bölgesine de gereken önemin fazlasını göstermişlerdir. Osmanlı denetiminin ilk elli yıl boyunca, Mekke'deki Mescid-i Haram'da önemli değişiklikler yapıldı. Mekke'nin elden çıkmasına kadar bu hizmetler devam etmiştir.

2.1. Mescid-i Haram'ın Tamiri ve Yenilenmesi

Bilindiği üzere zaman, iklim ve savaşlar gibi doğal olaylar, binalar üzerinde etkilerini göstererek zaman içinde onların tahribatına uğramalarına sebep olurlar. Bu bina olarak Kâbe ve özellikle de Harem-i Şerif bölgesi birçok defa tamir veya yenilenmek suretiyle varlıklarını devam ettirme imkânına kavuştular. Burada şunu da belirtelim ki Mescid-i Haram ve içindeki Kâbe-i Muazzama'nın tamiri ile ilgili çalışmalar, her zaman Müslüman halkın ilgisini çekmiştir.

Osmanlı devrinde Mescid-i Haram mimari açıdan kesin şeklini II. Selim ve II. Murad zamanında almıştır (Bozkurt- Küçükaşçı, 2004, s. 274). Kemerler Mimar Sinan'ın eseridir. Harem-i Şerife birçok hükümdar ve halife çok para harcamışlardır. Osmanlılardan Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murad, I. Ahmed, IV. Murad ve İbrahim'in yaptırdığı inşaat mevcuttur (Öztuna, 1979, s. 36). Kanuni Sultan Süleyman Mescid-i Haram'ın minarelerinden birkaçını yenilemiştir. Tahta çıktığı zaman camiye bir tanesi Abbasî Halifesi el-Mansur'un (754-755) yaptırdığı altı minare süslüyordu. Kanuni hürmet edilecek kadar eski olmasına rağmen bu minareyi 1524-1525'te yıktırıp yerine yenisini yaptırdı. Abbasî Halifesi Mehdî'nin (775-785) zamanından kalan bir başka minarede aynı yazıyı paylaştı. Yeni minarede müezzin için eski

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

yapıyı karakterize eden tek şerefe yerine iki şerefe yer alıyordu. Çoklu şerefeler de İstanbul'daki selatin camilerinin tipik bir özelliği idi. Saltanatın sonlarına doğru Sultan Süleyman'ın yüksekliğiyle gözü alan bir minare daha eklettirmesiyle, camideki minare sayısı yediye çıktı. Yine bu dönemde girişilen en önemli iş, Mescid-i Haram'ın avlusunu çevreleyen galerilerin tümünün yenilenmesidir (Faroqhi, 1995, s. 110).

II. Selim 1571 senesinde yangınlardan ve sel baskınlarından hasar görmüş olan Mescidin bütünüyle yenilenmesini emretmiş ve bu iş ile Mimar Sinan'ı görevlendirmiştir (Evliya Çelebi, IX, 726). Yenileme 1572 yılında başlamış ve 1586 yılına kadar sürmüştür. Bu süre zarfında Mescid avlusu Sinan'ın planına göre büyütülmüş, Kâbe'yi çevreleyen eski sütunlar mermer ve taş sütunlarla değiştirilmiş ve eski düz çatı yerine sütunlara oturan Osmanlı stilinde kubbelerle üzeri örtülmüştür. Kubbelerin içi altın yıldız kaligrafik motiflerle süslenmiş, avlu renkli mermer plakalar ile kaplanarak aydınlatılmış, minareler tamir edilmiştir. Şehrin en çukur vadisinde olmasından ötürü devamlı su basan Mescid avlusunun 19 kapısına basamaklar yapılmıştır. Bu esaslı tamirlerden sonra Mescid ufak tefek tamirlerle, Mimar Sinan'ın vermiş olduğu şeklini 400 sene koruyarak 1975 senesindeki Kral Halid tarafından başlatılan Mescid'in genişletilmesi projesine kadar gelmiştir. Bu tarihte başlatılan genişletme projesinde eski Sinan yapısı aynen korunmuş, yeni ilave edilen kısımlar eski revakların dışına onları çevreleyerek yapılmıştır. Minareler ise tamamen yıkılarak yenileri yapılmıştır (Uluengin, 1981).

Osmanlılar, Mescid-i Haram'da ibadet edenlerin çoğunun kendi namaz seccadelerini getiremeyen yoksul insanlar olduklarını biliyorlardı. İşte bu yüzden keskin çakıllar ayaklarını parçaladığı için bu insanların namaz kılarken secdeye varmaları son derecede rahatsızlık veriyordu. Bu nedenle Hz. Peygamberin soyundan gelen bazı kimseler ve diğer ileri gelenler, daha rahat bir düzenleme yapılması konusundaki görüşlerini Osmanlı merkezi yönetimine aktarması için dönemin Mekke Kadısı'na başvurmuşlardı. Bunun üzerine padişah, zeminin mermerle döşenmesini emretti (Faroqhi, 1995, s.112). Evliya Çelebi "*Seyahatnâme*"sinde Kanuni'nin; Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü, bu rüya üzerine Kâbe'nin etrafını bir güzel tamir ettiğini ve Mekke'ye on Mısır hazinesi mal sarf edip Harem-i Şerif'in etrafının kale ile çevrildiğini aktarmaktadır (Evliya Çelebi, IX, 726).

2.2. Mescid-i Haram'ın Işıklandırılması ve Süslenmesi

Mekke su şebekesinden sorumlu İbrahim adlı bir memur, caminin akşam namazları sırasında aydınlatılması için ayrılan altı kantar balmumunun bu amaç için yetersiz olduğunu söyleyerek merkezi hükümete şikâyetinde bulunmuştu. Bu nedenle cami sadece karanlık gecelerde aydınlatılabiliyor, diğer zamanlarda hacılar bulabildikleri ışıkla yetinmek zorunda kalıyordu. Bu çoğu hacının genellikle karanlıkta imamı bile göremeyen yaşlı ve hareket yetenekleri kısıtlı kişiler olması nedeniyle hoş bir durum değildi. Bu nedenle yıllık balmumu tahsilatının iki katına çıkarılması öneriliyordu. Balmumunun bir bölümü her biri on vukiye (okka) ağırlığındaki on büyük mum biçiminde geliyordu. Bu nedenle sorumlu kişi, camiye ayrılan zeytinyağı miktarında yüz elli kantarlık bir artış talep etmekteydi (Faroqhi, 1995, s. 113). Padişah cevabında, tüm hacıların hayrını istediğini vurguluyor, camiye bütün gece aydınlatmak için gereken balmumu ve zeytinyağının yanı sıra on adet büyük kollu şamdan yollamaya söz veriyordu.

Mescid-i Haram'ın ışıklandırılmasının yanında kokulanması ve süslenmesi de büyük önem arz etmekteydi. 1564-1565'te daha önce de adı geçen İbrahim yılda iki kez Kâbe'ye serpilen kokulu sular için 250 altınlık bir bağış yapılmasını istedi. Kanuni Sultan Süleyman'ın son yıllarına değin bu tören resmi fonlardan karşılanmıyordu, oysa İbrahim artık sandal ağacı, gül suyu, amber ve misk tedarik edilmesi gerektiğini öneriyordu. Her yıl bu bağışı yapma sözü veren Sultan Süleyman, bunun kendisinin övgüye değer eylemleri arasında yerini alması umudunu ifade

etmekteydi (Faroqhi, 1995, s. 114). Her yıl özellikle de hac zamanında Kâbe ve çevresinin gül suyu ile yıkıldığı gerçeği hatırlamak yerinde olacaktır.

2.3. Mescid-i Haram'ın Temiz Tutulması

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlılara Haremeyn gölgesi ile sakinlerine yardım ve hizmet, devlet politikası olarak büyük bir önem taşıyordu. Bu yüzden daha Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'den başlamak üzere Osmanlı Sultanları, kendilerini oranın hâkimi değil, hadimi (hizmetçisi) olarak kabul ediyor ve kendilerine “*Hâdimü'l-Harameyni's-Şerifeyn*” ünvanıyla hitap edilmesinden son derece memnun oluyorlardı (Kazıcı, 1999, s. 238). Gerçekten de Osmanlı padişahları, hem bu ünvanı kullanmak hem de daha sonra ihdas edilen “*Ferâşet-i Şerife*” gibi bir hizmeti üstlenmekte kendilerini o bölgenin bir hizmetkârı olarak görmüşlerdir. Ferâşet-i Şerife; Haremeyn'deki hizmetlerden birine verilen bir isimdir. Mekke Ferâşeti, Kâbe-i Muazzama'nın, Medine Ferâşeti de Hz. Peygamber'in kabrinin temizlik işlerine bakma vazifesidir. Müslümanlarca mukaddes yerler olarak bilindikleri için buraların hizmeti de şerefli kabul edilmiştir. Bu sebeple bu hizmetlere “*Ferâşet-i Şerife*” denmiştir. Medine Ferâşeti bir hayli eskidir. Yeni olan Mekke Ferâşet'i ise 1851 senesinde ihdas olunmuştur. Padişah da kendisini burada temizlik işiyle meşgul olan bir kimse kabul ediyordu (Pakalın, 1993, s. 606).

Harem-i Şerif'i Osmanlı saray-ı hümayûnundan kendi arzuları ile emekliye sevk edilmiş ihtiyar 200 harem ağası silip, süpürür ve temizler. Bir mübarek hizmettir ki herkese nasip olmaz. Padişah yanında terbiye görmüş, dünyanın en nazik, mütevazı dindar ve edepli adamlarıdır (Öztuna, 1979, s. 36-37).

SONUÇ

İslamiyetin doğduğu yer ve Müslümanların kiblesi olan Mekke, hem siyasî hem de dîni bakımdan büyük öneme sahip olduğundan, bu bölgeleri hâkimiyetlerinde bulunduranlar İslam dünyasında manevî bir nüfuz ve hürmet elde etme imkânı bulmuşlardır. Yavuz Sultan Selim 1516'da Suriye ve Filistin'i, 1517'de Mısır'ı fethedip Nemlük Devleti'ne son verdikten sonra Nemlülük'ün nüfuzunda bulunan Mekke ve Medine havalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımış, Mekke Emiri, Yavuz Sultan Selim'e tazimlerini arz ile Mekke'nin anahtarlarını teslim etmiştir.

Osmanlı Padişahları Yavuz'dan itibaren kendilerini halife (Peygamber vekili) ve bütün İslam âleminin manevi lideri saymanın yanı sıra, aynı zamanda Mekke ve Medine'ye duydukları hürmetin bir ifadesi olarak da “*Hâdimü'l-Harameyni's-Şerifeyn*” ünvanını almışlardır. Bu tarihi geçmiş devralan Osmanlılar, Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü mekânlara elinden geldiğince önem vermiş, bir ibadet aşkıyla Kâbe ve Mescid-i Haram'a hürmet göstermiştir. Gerek Kâbe gerekse Mescid-i Haram dünyanın birçok yerinden gelen hacılar tarafından ibadet yerleri olarak görüldüğünden, Osmanlıların yapmış olduğu hizmetlerin de takdiri söz konusu olmuştur. Bugün Osmanlılar tarafından yapılan kalelerin artık olmaması ve revakların sökülmesiyle tarihin izleri yok edilmektedir.

Araştırmamızda ulaştığımız sonuç, Osmanlı Devleti ve halkı nezdinde Kâbe ve çevresinin çok önemli olduğudur. Zira Osmanlılar bakımını üstlendikleri ve kendilerini hizmetçisi olarak vasıflandırdıkları Kâbe ve Mescid-i Haram için ibadet düşüncesi temeliyle çalışmışlardır. Tarihine saygı gösteren milletler, tarihi eserlerin yaşaması için yoğun gayret göstermişlerdir. Biz bu araştırmamızda Osmanlılar gibi köklü bir devlet ve medeniyet kuran bir milletin büyüklüğünü bir kez daha anladık. Bizler de şanlı geçmişimiz olan Osmanlıyı mirası ve kültürüyle yaşatmalıyız. 716. yıl önce kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin Mekke'ye hizmetleri elbette bu kadar değildi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Şanlı geçmişimizin bu mukaddes beldelere daha ne gibi hizmetler sunduğunu araştırmak ve ortaya koymak, biz araştırmacılara tarihin yüklediği bir sorumluluktur.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

- ASRAR, A., (1972), *Osmanlı Devleti'nin Dini Siyaseti ve İslam Âlemi*, Büyük Kitaplık, İstanbul.
- AYVERDİ, S., (1975), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Damla Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, N. - KÜÇÜKAŞÇI, M. S., (2004), "Mescid-i Haram" mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, XXIX, 273-277.
- ÇALIŞIR, D., (2008), "Osmanlı Görsel Kültüründe Meyve Teması: Geleneksel Natüromort Resimleri Bağlamında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/5 Fall 2008, p. 65-5, www.turkishstudies.net, DOI Number: ttp://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.
- el-EZRÂKÎ, Ebû'l-Velid (1974), *Kâbe ve Mekke Tarihi* (Ahbaru Mekke), (Çev. Y. Vehbi Yavuz), Feyz Yayınları, İstanbul.
- EMECEN, F., (1994), "Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi ve Ebû Numeys", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 14, İstanbul.
-, (2009) "Selim II" mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, XXXVI, 414-418.
- EVLİYA ÇELEBİ (1935), *Seyahatnâme*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- FAROQHI, S., (1995), *Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GÜLMEZ, S., (2011), *Osmanlı Revaklarının 435 Yıllık Hikâyesi*, *Aksiyon Dergisi*, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y., (1993), "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul.
-, (1998), *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- HAMMER, J. P., (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, (çev. Vecdi Bürün), Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- İBRAHİMGİL, M. Z., (2014), Sırbistan'da Osmanlı Mimarisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme/General Overview of the Ottoman Architecture in Serbia, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/10 Fall 2014, p. 657-666, www.turkishstudies.net, DOI Number: ttp://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7405

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

- İPŞİRLİ, M., (1999), *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul.
- KAZICI, Z., (1999), “Osmanlılar’ın Haremeyn’e Bakışları”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, cilt: XII, sayı: 3-4, Ankara, ss. 237-240.
-, (1999), *İslam Medeniyet ve Müesseseler Tarihi*, Kayhan Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Y., (1999), “Osmanlı Devletinin Ortadoğu’nun Refah ve Kalkınmasına Katkıları”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, cilt: XII, sayı: 3-4, ss. 277-282.
- MUFASSAL OSMANLI TARİHİ (1958), (Bir heyet tarafından yazılmıştır), Şehir Matbaası, İstanbul.
- MİROĞLU, İ., (1992), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul.
- ÖZTUNA, Y., (1979), *Başlangıcından Günümüze Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, XIV.
- PAKALIN, M. Z., (1993), *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B Yay., İstanbul.
- MÜLAYİM, S., (2008), “Revak” mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, XXXV, 22-24.
- ŞAKACI, B. K., (2014), Evliya Çelebi ve Kütahya: Geçmişe Yolculuk/ Evliya Çelebi and Kütahya: Travel to the Past, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 9/11, Fall: 2014, p. 517-528, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7405>.
- ULUENGİN, N.-B., (1981), Mimar Sinan’ın Mekke ve Medine’deki Eserleri” (Tebliğ), (Mimar Sinan’ın 400. Anma Yılı), *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Sempozyumu*, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1972), *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
-, (1943) *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943.
- ÜNAL, S., (2001), Kâbe” mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, XXIV, 14-21.
- TURAN, O., (1994), *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, H. D., (1993), “Türkiye Cumhuriyeti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

METİN, İ., Osmanlıların Kâbe ve Mescid-i Haram Hizmetleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 663-678, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7846>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

